

Toelichting bij de cd 'Ave Maria'

Vocaal kwartet Quartz – oktober 2013

Inleiding

Wij nemen u op deze cd mee langs prachtige muziek die componisten uit alle eeuwen wijdden aan Maria. Deze figuur inspireerde velen zowel to blijde als tot droeve composities. De teksten variëren van de aankondiging van de geboorte van Jezus tot de tranen, vergoten onder zijn kruis. En uiteraard passeren allerlei hymnen die haar vroomheid en zuiverheid bezingen.

Nadere toelichting op de werken

1. Bogorodice Devo – Anoniem

Het Bogorodice Devo is het Wees Gegroet (in het Latijn Ave Maria), het bekendste van alle Maria-gebeden en ook het vaakst op muziek gezet. Deze mooie sobere zetting is van een onbekende componist: Solo Deo Gratia.

2. Ave Maria – Tomás Luis de Victoria

Het eerste gedeelte van het Ave Maria (Wees gegroet) komt uit Lucas 1,28 (het zijn de begroetingswoorden van de aartsengel Gabriël). *Gegroet Maria, je bent begenadigd, de Heer is met je.* Het tweede gedeelte komt uit iets verder uit hetzelfde hoofdstuk bij Lucas, vers 42 (het zijn de woorden van Elisabeth, de nicht van Maria). *De meest gezegende ben je van alle vrouwen, en gezegend is de vrucht van je schoot!* Tot de 15^e eeuw was dit de gebruikelijke vorm van het Ave Maria. In een tekst uit 1495 lezen we voor het eerst het derde deel: *Heilige Maria, Moeder van God, bid voor ons zondaars nu en in het uur van onze dood.* Bij het concilie van Trente in 1566 wordt dit derde deel officieel opgenomen in het gebed. En die tekst treffen we dus eind 16e eeuw ook aan bij de Victoria die het prachtig op muziek zet.

3. Ave Generosa – Hildegard von Bingen

We nemen u mee terug naar de 12e eeuw naar één van de vroegst bekende vrouwelijke componisten, Hildegard von Bingen. Hildegard schreef zowel tekst als muziek van het intieme Ave Generosa. De hymne bejubelt het feit dat de maagd Maria Jezus, de 'God op aarde', heeft ontvangen, in zich heeft gedragen en ter wereld heeft gebracht.

4. Gabriel's message – Edgar Pettman

De Kersttijd is bij uitstek een periode waarin Marialiederen worden gezongen. Er is immers geen geboorte zonder moeder. Het hele kerstverhaal begint bij het al eerder genoemde bezoek van de engel Gabriël aan Maria. Deze Boodschap aan Maria wordt bezongen in deze sfeervolle Carol 'Gabriel's Message' van Edgar Pettman.

5. Hail blessed virgin Mary – Charles Wood

De hymne 'Hail, Blessed Virgin Mary' van Charles Wood reflecteert op deze bijzondere gebeurtenis. Het is een arrangement van een oorspronkelijk Italiaans kerstlied, maar inmiddels een van de veelgezongen carols in Engeland.

6. There is no rose – Anoniem

We blijven nog even in de Kerstsfeer met een prachtige oude, vroeg 15^e eeuwse Carol. De oorspronkelijke versie is tweestemmig, later werd aan het refrein een derde stem toegevoegd. 'There is no rose of such virtue' bezingt uiteraard de deugden van de zoete maagd. De tekst is een voorbeeld van gemengd taalgebruik, volkstaal, in dit geval Engels, en Latijn. Deze stijl werd in de late Middeleeuwen vaker in poëtische werken gebruikt. We zien in dit bijv. in de Carmina Burana, het bekende kerstlied in Dulci Jubilo en zo dadelijk in de Hymn tot the Virgin van Britten.

7. Beata Virgo – William Byrd

Een zeer bekende en veel gezongen kersthymne is 'O magnum Mysterium' dat het mysterie van de geboorte beschrijft. Het tweede deel van deze tekst gaat over Maria en wordt soms ook apart gezongen onder de titel 'Beata Virgo'. Gezegend de Maagd wier schoot waardig was Christus de Heer te dragen. Afgesloten met de eerste regel van het Ave Maria. We zingen de prachtige zetting van William Byrd.

8. A Hymn to the Virgin – Benjamin Britten

Langzaam verlaten we de kerstthematiek ofschoon de volgende hymne vaak rond die tijd wordt uitgevoerd. Het betreft een van de vroegste werken van Benjamin Britten, het stamt uit 1930 en is de oudste religieuze compositie die van hem bekend is. Later sprak hij openlijk zijn verlangen uit naar die tijd van onschuld waarin hij dit werk componeerde. Het is één van de slechts twee werken die hij het waard vond uitgevoerd te worden tijdens zijn uitvaart in 1976. Het werk is geschreven voor dubbelkoor waarbij het echokoor in het Latijn reflecteert op de Engelse tekst van koor 1.

9. O Gloriosa Domina – Albert de Klerk

O Gloriosa Domina is de tweede helft van de hymne 'Quem terra, pontus aethera', gecomponeerd door Venantius Fortunatus, rond 600 bisschop van Poitiers. Het was de lievelingshymne van Antonius van Padua. De traditie vertelt ons dat zijn moeder het voor de jonge Antonius zong. Het lag hem zo na aan het hart dat hij het lied altijd op de lippen

had en het zong bij zijn sterven. De spannende vierstemmige bewerking is van de Nederlandse componist Albert de Klerk die het componeerde in de jaren zestig van de vorige eeuw.

10. Ruf zur Maria – Johannes Brahms

Van heel andere aard is het Romantische 'Ruf zur Maria' van de toen nog jonge (hij was 26) Johannes Brahms. Het is één van de Sieben Marienlieder, uitgegeven in 1859. De tekst sluit aan bij de oude traditie Maria in te roepen om te bemiddelen bij haar zoon.

11. Ave Maria – Francisco Guerrero

Vervolgens weer een Ave Maria. Het is de prachtige zetting van de Spanjaard Francisco Guerrero die het in 1555 op 27-jarige leeftijd componeerde, dus nog voor de vaststelling van de uiteindelijke tekst in 1566. We zien dan ook dat hij in het tweede gedeelte een andere tekstvariant hanteert. Aan het einde is een tekstpassage toegevoegd: 'ut cum electis te videamus', opdat wij met de uitverkorenen u mogen aanschouwen.

12. Bogorodice Devo – Sergei Rachmaninov

Rachmaninov componeerde dit 'Wees Gegroet' (in het Kerk-Slavisch 'Bogorodice Devo') in 1915 als onderdeel van zijn beroemde Nachtwake. Dit 15-delige werk voor a capella koor, waarvan het Bogorodice Devo het zesde deel is, is een van de meest geliefde composities van Rachmaninov, ook door hemzelf.

13. Pod Tvoju milosjt – Anoniem

'Onder uw bescherming nemen wij onze toevlucht, heilige moeder van God'. Het Pod tvoju milosjt is in de Westerse Kerk beter bekend onder de Latijnse naam 'Sub tuum praesidium'. Het is de oudst bekende Mariahymne. De vroegste tekst is gevonden in een koptisch-orthodoxe kerstliturgie uit de derde eeuw. De hymne wordt tot de dag van vandaag in zowel de Koptische als Byzantijnse, Ambrosiaanse en Roomse liturgie gebeden en gezongen.

14. Ave Maria – Mariano Garau

Dan weer een Wees Gegroet in het Latijn, deze keer van de hand van onze tijdgenoot Mariano Garau. Deze Italiaanse, of liever Sardijnse, componist schrijft gevoelige spannende muziek. Zijn zetting van het Ave Maria ademt een warme ingetogen sfeer.

15. Stabat Mater – Zoltán Kodály

Het is helaas niet alleen vreugde en blijdschap in het leven Maria. Onder het kruis van haar ter dood veroordeelde zoon weent zij bittere tranen. Beroemd is het gedicht rond deze thematiek van waarschijnlijk een franciscaner monnik uit Frankrijk of Italië getiteld 'Stabat Mater Dolorosa'. Het is

vaak en meestal zeer ontroerend op muziek gezet. We zingen drie juweeltjes uit dit rijke repertoire. Om te beginnen de door zijn eenvoud uitblinkende zetting van Zoltán Kodály.

16. Stabat Mater – Juan Gutiérrez de Padilla

Deze versie van het Stabat Mater Dolorosa stamt uit de renaissance en is van de hand van de Spanjaard Juan Gutiérrez de Padilla. Hij gebruikt slechts het eerste couplet van het tien strofen tellende gedicht maar werkt dat bijzonder spannend uit.

17. Stabat Mater Dolorosa – Mariano Garau

Garau gebruikt weer meer tekst van gedicht dan Padilla en weet er veel emotie in te leggen. Afwisselend gebruikt hij vier en drie stemmen in de zetting wat een prachtig wisselende transparantie oplevert.

18. Magnificat – Clifford Boyd

Een Maria-cd is natuurlijk nooit echt compleet. Toch is er, naast het Ave Maria of Wees Gegroet, één werk dat nooit mag ontbreken. Het gaat om de Lofzang van Maria ofwel het Magnificat. Maria liet de woorden van deze lofzang klinken bij haar bezoek aan haar nicht Elisabeth terwijl ze in verwachting was van Jezus. Het Magnificat wordt dagelijks gezongen in de Vespers en natuurlijk hebben ook wij deze Hymne aan de Heer opgenomen op deze cd. We hebben gekozen voor een echte Engelse versie uit de rijke Anglicaanse traditie, van de hand van Clifford Boyd. 'My soul doth magnify the Lord'.

19. Ave Maris Stella – Lajos Bárdos

Het Ave Maris Stella is een hymne die eveneens in de Vespers gezongen wordt, zij het uitsluitend bij Mariafeesten. Het is een van de oudste liederen ter ere van Maria, het werd gevonden in een manuscript uit de 9^e eeuw. De raadselachtige titel *Ave maris stella* (Gegroet, sterre der zee) is waarschijnlijk ontstaan doordat een kopiïst zich verschreef. Hieronymus vertaalt in zijn werk *over de interpretatie van Hebreeuwse namen* (390 na Chr.) de naam Maria in het Latijn met *stilla maris* (druppel der zee). Bij het overschrijven werd dat *stella maris* (sterre der zee) en dat is het in de latere Middeleeuwen gebleven. Maria wordt aan het eind van de eerste strofe *coeli porta* (poort des hemels) genoemd. Zij opent voor ons het paradijs, dat Eva door de zondeval voor ons heeft afgesloten. Deze tegenstelling Eva-Maria was in de middeleeuwen zeer algemeen. We zagen haar ook al in The Hymn to the Virgin en O Gloriosa Domina.

20. Northern Lights – Ola Gjeilo

Als je over muziek, Maria en Vespers spreekt, kun je niet voorbijgaan aan het monumentale werk van Claudio Monteverdi: *Il Vespro della Beata Vergine*, bij ons bekend als de Mariavespers. Het is helaas niet geschreven voor vier

stemmen a capella, maar toch wil ik er even naar verwijzen omdat Monteverdi in zijn Vespers Maria verbindt met een tekst uit het Hooglied. Het is de tekst 'Pulchra es, amica mea, suavis en decora filia Jeruzalem'. *'Schoon zijt gij, mijn vriendin, zoete en bekoorlijke dochter van Jeruzalem'*.

De hedendaagse Noorse componist Ola Gjeilo voorziet de oorspronkelijke gregoriaanse melodie bij deze tekst van een mystieke zetting die doet denken aan het golvende kleurenspeel van het Noorderlicht. Vandaar de profane titel van het stuk: Northern Lights.

21. Ave Maria – Julio Domínguez

In augustus 2012 liepen we toevallig tegen dit Ave Maria aan toen een Spaans koor het spontaan zong in de Martinikerk in Groningen na afloop van een orgelconcert. Via internet werd de muziek opgespoord en nu presenteren we jullie deze versie van het Ave Maria, vol van stille eenvoud.

22. Sicut Liliūm - Antoine Brumel

'Zoals een lelie tussen de doornen, zo is mijn geliefde tussen de vrouwen'. (Zang van Salomo 2.2). Deze erotische poëzie werd door de middeleeuwse kerk eerst geadopteerd al seen beschrijving van de liefde van Christus voor zijn bruid, de kerk. Later werd het gebruikt als een hymne aan de schoonheid van de Maagd Maria. De zetting van deze ene regel door Brumel (vroeg-renaissance) werd in de katholieke liturgie opgenomen als antifoön in de Vespers van Maria Lichtmis (2 februari). De muziek is van een sublieme eenvoud.

23. Salve Regina – Albert de Klerk

Een speciale groep Mariagezangen wordt gevormd door de zogenaamde Maria-antifonen. In het getijdengebed worden de complete besloten met één van deze vijf antifonen. In de kloosters van de cisterciënzers klinkt zo aan het einde van elke dag het Salve Regina. Deze prachtige afsluiting van het avondgebed hoorde ik vele jaren lang bij de Trappisten in Achel. Het lijkt me dan ook een passende keuze om aan het einde van een Maria-cd deze hymne op te nemen die we zingen in twee versies, als eerste het Salve Regina zoals gecomponeerd door onze landgenoot Albert de Klerk.

24. Salve Regina – Francis Poulenc

Poulenc componeerde zijn Salve Regina in 1941, vijf jaar na zijn mystieke ervaring bij de zwarte madonna in Rocamadour. Het werk ademt een diep doorleefde emotie, uitgedrukt in hemelse melodieën. Let op de 19 maten lange Dulcis Virgo Maria aan het einde.

25. Ave Maria - Giovanni Pierluigi da Palestrina

En dan is er natuurlijk nog een Ave Maria van de renaissance-grootmeester zelf: Giovanni Pierluigi da Palestrina. Hij componeerde er vele, voor diverse

bezettingen, maar deze, gepubliceerd in 1590, is er een van een bijzondere schoonheid. Merk op dat hij, ook na 1566, nog een oudere tekstvariant hanteert, bijna dezelfde als Guerrero met nog een extra subtiele toevoeging na het 'regina caeli': Dulcis et pia, 'zoet en vroom'.

26. Ave Maria – Jacob Arcadelt

Tot slot een versie van het Ave Maria zoals die op vele plaatsen door koren gezongen werd en wordt. De eenvoudige zetting is van de hand van Pierre-Louis-Philippe Dietsch uit 1842 die er een driestemmig wereldlijk werk van de beroemde renaissance-componist Arcadelt voor als uitgangspunt nam. Het is dan ook vooral bekend geworden als het Ave Maria van Jacob Arcadelt.

Jos Stollman